

Н. С. Бочкарьова, Луганський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ КАРЛА РОДЖЕРСА В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ

Бочкарьова Н. С.

Розвиток гуманістичних ідей Карла Роджерса в сучасній педагогічній думці України

У статті розглядається розвиток гуманістичних ідей Карла Роджерса щодо феномену педагогічної фасилітації в сучасній педагогічній думці України. Виокремлено ключові чинники, які призвели до розповсюдження ідей американського педагога-психолога. Автором були визначені особливості розуміння феномену педагогічної фасилітації українськими дослідниками.

Ключові слова: фасилітація, фасилітатор, фасилітуюча взаємодія.

Бочкарёва Н. С.

Развитие гуманистических идей Карла Роджерса в современной педагогической мысли Украины

В статье рассматривается развитие гуманистических идей Карла Роджерса о педагогической фасилитации в современной педагогической мысли Украины. Выделены ключевые факторы, которые привели к распространению идей американского педагога-психолога. Автором были определены особенности понимания феномена педагогической фасилитации украинскими исследователями.

Ключевые слова: фасилитация, фасилитатор, фасилитирующее взаимодействие.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що система освіти має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей; виховувати загальнолюдські цінності, людину демократичного світогляду та культури, яка поважає права і свободи інших людей, традиції народів і культур світу; стимулювати внутрішні сили особистості до саморозвитку й самовиховання [1]. Гуманізація національної освіти України, приєднання до Болонського процесу зумовили розповсюдження ідей гуманістичної психології

та педагогіки, серед яких важливе місце займає психолого-педагогічний доробок Карла Роджерса.

Аналіз наукової літератури дає уявлення про стан розробленості проблеми гуманізації сучасної середньої системи освіти й виховання з урахуванням гуманістичних ідей Карла Роджерса. У психолого-педагогічних дослідженнях останніх років (М.А.Костенко, О.М. Пехота, В.І.Бондар, О.А.Дубасенюк, І.А.Зязюн, О.Г.Кучерявий, В.І.Лозова, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєва, О.Г.Кучерявий) підкреслюється значущість підготовки вчителя-гуманіста і недостатнє висвітлення ролі гуманістичних ідей Карла Роджерса щодо педагогічної фасилітації в педагогічній думці України.

Мета дослідження – проаналізувати гуманістичні ідей Карла Роджерса щодо фасилітації в педагогічній думці України та виокремити чинники, які призвели до їх розповсюдження.

Термін «фасилітація» походить від англійського дієслова «facilitate» – «полегшувати, сприяти, допомагати, просувати». У психолого-педагогічну теорію і практику термін «фасилітація» ввів американський психотерапевт і педагог К.Роджерс, раніше розвинувши його в недирективній, клієнто-або людиноцентрованій (person-centered) психотерапії. Однак феномен фасилітації розглядали у своїх роботах А. Адлер, Л.С. Виготський, А. Маслоу, В.С. Соловйов, В. Франкл, Е. Фромм та ін, термінологічно не визначаючи його.

Під фасилітацією навчання К. Роджерс розуміє тип навчання, при якому педагог-фасилітатор, займаючи партнерську позицію, сприяє розвитку учня і може сам навчитися жити. [2, с.225]. З одного боку особистість формується завдяки впливу освіти, а з іншого, особистість, яка розвивається, впливає на освітні структури і сприяє їх вдосконаленню та гнучкості.

В Україні до широкого вжитку термін «фасилітація» увійшов тільки в останнє десятиріччя ХХІст. Інтерес українських науковців і педагогічних працівників до досліджуваного феномену пояснюється тим, що при гуманістичному підході до освіти робиться акцент на здоровому соціальному і особистісному розвитку і надається менше значення результату. Висвітлення

філософського аспекту гуманістичної психології К. Роджерса у зіставленні з поглядами представників екзистенціалістської, феноменологічної та герменевтичної філософії XIX – XX ст. розглянуто в дослідженні С.С.Світашева (2002); також проблема фасилітації в освіті згадувалась у працях В.Кременя (2003); фасилітація як нова функція післядипломної педагогічної освіти, відображена у наукових працях Т. М. Сорочан (2004).

Аналізуючи частоту вживання поняття «фасилітація» на електронних сайтах, звернемо увагу на те, що вживають його, переважно, для позначення сфери проведення тренінгів, семінарів в освіті, соціально-психологічній роботі, бізнесі, («фасилітація груп самопомогі», «фасилітація процесу організаційних змін», «нові методи фасилітації та організації групового процесу на тренінгу», «базові навички фасилітації»), що дає підстави розглядати фасилітацію як спосіб конструктивної взаємодії. Оскільки термін «фасилітація» прийшов у педагогіку з психології, то, перш за все, розглянемо його трактування у цій галузі науки.

У зарубіжній педагогіці та психології (Trevor Bentley, V. Dick, P. Sharp, J. Chilberg, LBHart) фасилітація розглядається як одна із складових будь-якої комунікативної взаємодії в групі.

У вітчизняних наукових працях з психології феномен фасилітації розглядається здебільшого у аспекті екофасилітативного підходу (П. Лушин 2003), у зв'язку із здатністю психолога здійснювати фасилітаційний вплив на людину (О. Кондрашихіна 2004), фасилітативної педагогічної дії (І.Авдєєва 2005) або з позиції особистісного підходу, тобто визначення якостей та властивостей особистості, які сприяють успішній професійній діяльності сучасного спеціаліста, зокрема такої властивості, як фасилітативність (М. Казанжи 2006).

У соціальній психології вживається поняття «соціальна фасилітація» (Social Facilitation), яке розуміється як покращення ефективності діяльності (виконання простих чи знайомих завдань) людини у присутності інших [3]. Сила впливу присутності іншого залежить від кількості людей, просторового

розміщення, авторитетності. Цей феномен першим описав Г. Олпорт як «ефект аудиторії». Мова йде про стимулювання людського потенціалу, яке в навчанні сприяє зміні того, хто навчається [3]. Стимулювати (лат.) – означає заохочувати, спонукати до дії, сприяти, давати поштовх, служити спонукальною причиною, активізувати яку-небудь діяльність.

Нині термін «фасилітація» все частіше використовується у різних сферах психологічної, педагогічної, та соціальної практики. Ми можемо говорити про те, що фасилітація будь-якої діяльності покращує якість спілкування і взаємодії між людьми, сприяє її продуктивності. Відрізняються ці два терміни «фасилітація соціальна» і «фасилітація педагогічна» своїм специфічним впливом на оточуючих: у першому випадку фасилітація відбувається за допомогою спостереження за діями суб'єкта, а у другому – завдяки стилю спілкування педагога з учнями та впливу його особистості на особистість учня.

Варто зауважити, що термін «педагогічна фасилітація» є відносно новим в українській педагогічній науці, він не належить до традиційних категорій педагогіки. Оскільки поняття «педагогічна фасилітація» досить багатогранне, його визначення й трактування постійно є предметом дискусій. Термін «фасилітація» при написанні різними авторами використовувався в різноманітних модифікаціях (фацилітація, фасилітація, фасілітація), то наразі доречним зазначити термінологію, яка буде застосовуватись у дослідженні: «фасилітація», «фасилітатор».

Дослідниця О. А. Галіцян розглядає педагогічну фасилітацію «як вид педагогічної діяльності вчителя, яка має за мету допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення», «як інтегроване, професійно-значуще, особистісне утворення, котре детермінується педагогічною емпатією учителя, його професійно-педагогічною усталеністю та комунікативною компетентністю» [4].

Педагогічна фасилітація виступає також характеристикою змісту гуманних ціннісно-змістовних відносин. [5]. У цьому ракурсі розуміється

зв'язок фасилітації з ціннісно-смісловою рівністю між дорослим і дитиною, між учителем і учнем, побудовою суб'єктно-суб'єктних відносин не за принципом «старший-молодший» або «наставник-вихованець», а за принципом «людина-людина».

На думку дослідниці Т.М. Сорочан [6], «педагогічна фасилітація» може розглядатись як «тип педагогічної взаємодії», пов'язаної зі створенням сприятливих умов для саморозвитку та самореалізації іншого суб'єкта. Спираючись на гуманістичні погляди Карла Роджерса, зауважимо, що педагогічна фасилітація спрямована на саморозвиток і самореалізацією усіх учасників взаємодії. Відповідно, особистість учня приймає особистість педагога і, навпаки, для збагачення власного внутрішнього світу і, завдяки цьому, розвивається потенціал особистості.

«Педагогічна фасилітація» тлумачиться О.Фісун як процес, спрямований на створення атмосфери доброзичливості, довіри, відкритості і умов для саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості.

Наше розуміння терміна «педагогічна фасилітація» частково обумовлене зверненням до робіт К. Роджерса, у яких цей феномен обґрунтовується як полегшення, стимулювання процесу навчання. У руслі нашого дослідження ми визначаємо «педагогічну фасилітацію» як багатофункціональну взаємодію, при якій педагог займає позицію помічника і надає тому, хто навчається, допомогу в процесі навчання, коли йому необхідно здійснювати самостійний пошук інформації або освоювати уміння і навички. Багатофункціональність фасилітації визначається стимулюванням, ініціюванням, заохоченням саморозвитку, самовихованням, самоосвітою учня.

Співставлення термінів «педагогічна фасилітація» та «фасилітація навчання» дозволяють зробити висновок про те, що педагогічна фасилітація визначає характер педагогічної системи навчально-виховного закладу на відміну від фасилітації навчання, яка охоплює суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача та учнів під час навчання.

Аналізуючи педагогічну фасилітацію як багатофункціональну взаємодію не можна не спиратися на сучасні положення синергетичного підходу, який дозволяє розглядати педагога та учня як відкриту і саморозвинену систему.

У статті «Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти» Т. М. Сорочан [6] зауважує, що для розуміння фасилітації ключовим є поняття саморозвитку. У наукових працях саморозвиток розглядається як процес «люди́нотворення» (М. Мамардашвілі), як самовдосконалення і «сходження до самого себе – кращого» (С. Рубінштейн). Якщо провідним чинником саморозвитку вважати внутрішню потребу самої особистості, то фасилітація є важливою умовою, яку зовні створює педагог у системі післядипломної педагогічної освіти для професійного саморозвитку педагогічних працівників і керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Основою фасилітації, на думку Т. Сорочан, є ідеї щодо самоцінності особистості та імманентно властивій їй потреби постійного, нескінченного вдосконалення (В. Соловйов, С. Франк, М. Бердяєв, В. Біблер, В. Батіщев).

Дослідження Т. М. Сорочан переконливо доводять, що педагогічна фасилітація як система характеризується саморганізацією (здатість зберігати і вдосконалювати свою структуру і організацію в залежності від зміни зовнішніх і внутрішніх умов) та нелінійністю (неможливо нав'язати шляхи розвитку).

У ході аналітичного огляду варто згадати структурно-компонентний склад педагогічної фасилітації, запропонований О.Галицяном [7], який дозволяє чітко виокремити такі компоненти: індивідуально-настановчий, когнітивно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний.

До індивідуально-настановчого компонента педагогічної фасилітації дослідниця відносить характеристики, мотиви, настанови, емоції, спрямованість особистості вчителя – його індивідуальні особливості як суб'єкта педагогічної фасилітації: прагнення допомагати іншим людям, здатність до співчуття та співпереживання, доброзичливість, емоційна

чутливість, ціннісне ставлення до іншої людини як особистості, здатність відчувати дитину та ін.

Специфіка когнітивно-діяльнісного компонента педагогічної фасилітації полягає у сформованості комунікативної компетентності вчителя як його здатності встановлювати професійно значущі, педагогічно орієнтовані, суб'єкт-суб'єктні відносини з усіма учасниками навчально-виховного процесу на професійному рівні.

До рефлексивно-оцінного компонента педагогічної фасилітації О.А. Галицян відносить педагогічну рефлексію як професійно-особистісне утворення: якості особистості, вміння вчителя, які забезпечують адекватну самооцінку, саморегуляцію, самосвідомість, здатність аналізувати та регулювати стосунки з іншими людьми, здатність до осмислення та усвідомлення ціннісної основи і значущості своєї професійної діяльності.

З точки зору синергетичного підходу, структурно-компонентний склад педагогічної фасилітації, запропонований О. Галицян, являє собою спосіб зв'язку того, хто навчає, і з тим, хто навчається, вчителя і учня, спрямований на створення умов, при яких стають можливими процеси породження знань самим учнем, його активна і продуктивна творчість. Це – нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, знаходження «точок дотику» в результаті розв'язання проблемних ситуацій. Останнє означає, що завдяки спільній активності в такій ситуації вчитель і учень починають функціонувати в одному режимі.

Нам також імponує наукова думка І.М. Авдєєвої [8], котра, проаналізувавши мету та сутність педагогічної фасилітації у статті «Принципи педагогічної фасилітації», виводить принципи діяльності вчителя, виходячи з яких він вібудовує фасилітуючу взаємодію з учнями. Основними серед них є такі: принцип суб'єктної активності, інтеграції, багатопозиційності, футуральності, розділеної відповідальності, самопрезентації.

У розглянутому ракурсі ми робимо висновок, що реалізація зазначених принципів педагогічної фасилітації в умовах особистісно-орієнтованого

навчання «не тільки диктує необхідність внесення змін в організацію і зміст психологічного забезпечення професійної педагогічної освіти» [8, с. 28], але й визначає гуманістичну, демократичну, діалогічну позицію педагога, забезпечує особистісно професійний розвиток учня.

На наш погляд, умови педагогічної фасилітації у навчанні, виокремлені О. Фісун [9] у статті «Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя» багато в чому можна порівняти з елементами недирективного методу Карла Роджерса [10]. В якості таких наведемо загальні риси: за Карлом Роджерсом, учитель приносить з собою матеріали (книги, ксерокопії, статті, брошури) і діти вибирають, над чим працювати, роблять висновки, але результат має бути таким, щоб усі висловлювання учнів не були взяті з книг, а це були їх власні емоції, почуття (за О. Фісун, забезпечення учнів інформаційними, дидактичними, технічними й матеріальними ресурсами); педагог вітає ініціативу, творчі, оригінальні думки тих, навчається, пропонує для обговорення важливі проблеми, що викликають зацікавленість і водночас приводять до змін в особистості (за О. Фісун, проблемність навчання; повага до учнів; толерантне ставлення до учнів, розуміння їх реакцій); учитель сприймає дитину такою, якою вона є, з її особливостями, настроями, не роблячи при цьому ніяких оцінок, не порівнюючи її з іншими учнями (за О. Фісун, глибока довіра педагога до учнів, їх можливостей).

У поглядах американського психолога та педагога простежується позиція синергетичного підходу, яка полягає у відстоюванні особливої значущості внутрішнього потенціалу активності особистості дитини.

Детальний аналіз педагогічних публікацій та власні спостереження автора дослідження дозволяють виокремити чинники, які призвели до розповсюдження гуманістичних ідей Карла Роджерса щодо фасилітації в Україні:

– інтеграція української освіти у світове культурно-освітнє середовище, взаємопроникнення культур, формування відкритого інформаційного середовища;

- зміна знаннєвої парадигми освіти на гуманістичну, де людина розглядається як найвища цінність («все для людини», «все в ім'я людини»);
- зміна методологічних та особистісних настанов педагога;
- інтенсифікація розвитку демократизації відносин «учитель-учень» в умовах реформування освіти незалежної України.

У рамках нашого дослідження ми виявили: поява значного інтересу українських науковців до гуманістичних ідей Карла Роджерса щодо фасилітації; відсутнє єдине визначення як щодо написання поняття «педагогічна фасилітація», так і щодо трактування його сутності; поширення феномену педагогічної фасилітації в Україні призвело до його наукового осмислення та інтенсивного включення в науково лексикону похідних від слова «фасилітація» та «фасилітатор»

Визначаючи особливості розуміння феномену педагогічної фасилітації українськими дослідниками, варто підкреслити наступні: методологічною основою феномену педагогічної фасилітації як багатофункціональної взаємодії в сучасній теорії педагогіки та практиці є синергетичний підхід; педагогічна фасилітація є однією з форм психолого-педагогічного супроводу процесу підвищення кваліфікації педагогів; педагогічна фасилітація виконує функцію стимулювання та допомоги; педагогічна фасилітація виступає характеристикою змісту гуманних ціннісно-змістовних відносин; педагогічна фасилітація спрямована на реалізацію особистісно значущих цілей у процесі навчання і створення творчого освітнього середовища.

Література

1. **Національна** доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Освіта України. – 2002. – 23 квіт. – С. 2.
2. **Роджерс К. Р.** Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
3. **Чередник Г. Ю.** Конспект лекцій з курсу «Соціальна психологія»./ Г.Ю. Чередник, О.О. Лоза. – Д.: РВВ ДНУ, 2009. – 76 с.

4. **Галіцан О. А.** Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі // Ольга Анатоліївна Галіцан Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 5 (155). Частина I. - Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 223-227

5. **Хоменко А. В.** Фасилітація як феномен гуманних відносин учителя й молодшого школяра Алла Василівна // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – №1. – Бердянськ: БДПУ, 2009. – 272 с.

6. **Сорочан Т. М.** Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Т.М. Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2004. – №2 (21). – С. 8–11.

7. **Галіцан О. А.** Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2009-3/9goapfv.htm>

8. **Авдєєва І. М.** Принципи педагогічної фасилітації / Ірина Миколаївна Авдєєва. – К. : Главник, 2005. – [Наукові записки Інституту психології ім Г.С. Костюка АПН України: вип. 26 у 4-х т./ За ред. С.Д. Максименко/ Т.1. – 2005. / С.24-28

9. **Фісун О. В.** Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009 – № 2. – с. 385–391.

10. **Rogers C.R.** The Interpersonal Relationship in the Facilitation of Learning. In Humanizing Education. Ed. T.Leeper. National Education Association, Association for Supervision and Curriculum Development. – Boston: Houghton Mifflin, 1967. – 118 p.

Bochkaryova N. S.

Development of humanistic ideas of Carl Rogers in modern pedagogical thought of Ukraine

The development of humanistic ideas of Carl Rogers about pedagogical facilitation in the modern pedagogical thought of Ukraine is analyzed in the article. Highlights the key factors that led to the spread of ideas of the American teacher-

psychologist. The author has identified particulars of understanding of the phenomenon of pedagogical facilitation by Ukrainian researchers.

Keywords: facilitation, facilitator, facilitates interaction.

Відомості про автора

Бочкарьова Наталія Сергіївна – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів окреслено проблемою розвитку гуманістичних ідей Карла Роджерса в сучасній педагогічній думці України.